

Lucija Stepančič

Drago Jančar: In ljubezen tudi.

Ljubljana: Beletrina, 2017.

Rosno mladi dekleti, ki se pogovarjata na ulici. Mimoidoči, ki gredo v nasprotno smer. Ena od njiju, plavolasa, je med njimi očitno pravkar zagledala nekoga točno določenega. Dekleti sta tudi po današnjih merilih lepi in prizor s fotografije, ki jo hranijo v pokrajinskem arhivu v Mariboru, bi bil uporaben celo za v reklamo, če ne bi strahotna očeladenost tipa, ki mu je v hipu namenjena vsa blondinkina pozornost, že sama po sebi na ves glas napovedovala težav. K zloveščemu vzdušju pripomore še napis nad glavami ljudi: hotel Orel je preimenovan v hotel Adler, zato je popolnoma jasno, da gre za Maribor med drugo svetovno vojno. Prizor na naslovnici kliče, pravzaprav kar vpije po zgodbi, za katero takoj vemo, da se ne bo dobro končala. Še več, kliče po romanu, ki pa ga lahko do konca pripelje samo avtor z zavidljivo kilometrino.

Drago Jančar je z očmi romanopisca v vojaku, ki ga vidimo v hrbet, ugledal esesovca, in to ne katerega koli, ampak obersturmbannführerja Ludwiga Mischkolniga, pripadnika varnostne policije in enega glavnih preiskovalcev v mariborskem zaporu, ki ima samega sebe za častnega in odgovornega branilca “na južni straži nemštva”, za nič manj kot zgled “odločnosti, neustrašnosti, resnice, zvestobe”. Blondinki (na knjižnem kazalu jo vidimo v tolikšni povečavi, da je zaskrbljenost na njenem obrazu

že pretresljiva) je očitno prišlo na misel nekaj, kar bo sprožilo plaz dogodkov. S slutnjo, da se bo tisto, kar si je tako dobronamerno zastavila, izteklo v katastrofo, a si vendar ne more kaj, da ne bi vsaj poskusila.

Da ima strumnost vestnega esesovca šibko točko, lahko kmalu zaslutimo, nenadejanega pogovora z dekletom se seveda razveseli veliko bolj, kot bi se spodobilo in kot si je pripravljen priznati sam, kar hitro namreč zimprovizira osupljivo teorijo o domorodcih s priključene Štajerske: "Gre za to, da tisti, ki ste se ta jezik naučili, bolje dojamete njegovo moč in lepoto ... Star narod smo, stara kultura. Vi pa ste mlad narod, hitro se učite. Prinesli nam boste svežino, novo kri, v eni generaciji boste boljši Nemci, kot smo mi." Njegova šibka točka niti ni tako presenetljiva, bombastična retorika, ki si jo v službene namene izposoja iz Goebbelsove propagandne mašinerije; v resnici prikriva osamljenost starajočega se maminega sinčka in lahko si mislimo, kaj bo od lepotičke zahteval kot protiuslugo za to, da se zavzame za njenega ljubimca v preiskovalnem zaporu. Nevoščljivost ob pogledu na popolno ljubezen ga sicer prižene na rob brezumja, vendar se zadrži ravno toliko, da ne odreagira na prvo žogo, ampak počaka, da mu v glavi dozori peklenško eleganten načrt. Jančar je iz verige pričakovanih in pravzaprav predvidljivih reakcij ustvaril osupljiv pogubni ples (ki mu ne moremo reči ljubezenski trikotnik) med frustrirancem, naivko in ljubosumnežem. S pospeškom, značilnim za vojne razmere, pridna študentka postane heroj, brezdušni rabelj zahrepeni po ljubezni, heroj pa se čustveno zlomi.

Protagonist tega romana, ki se sčasoma razveji v množico usod, geografsko seže vse do Ravensbrücka in zaledja vzhodne fronte, skozenj pa zakorakajo brezštevilni vojaki, ujetniki, begunci in pregnanci; protagonist je pravzaprav Maribor, Jančarjevo mesto. "Provincialna mišolovka" iz romana *Severni sij* je v najnovejšem romanu več kot realizirala zlovešče obete iz predvojnega časa: frustracije, ki brbotajo v zatohlem ozračju in se ob prvi priložnosti razbohotijo do apokaliptičnih razsežnosti, so kratkomalo zamere, ki se nalagajo že vse od konca prve svetovne vojne, njihova toksičnost pa je še bolj očitna, ko so povedane z glasom nemškutarja, ogorčenega nad slovansko prevlado.

V ozračju kar najbrutalnejšega fizičnega nasilja in rutinskega ubijanja se po naključju odkrije, da je mogoče ubiti tudi duha, in to doživljenjsko. Izpuščeni zapornik je le še senca samega sebe, pa ne zaradi mučenja, s katerim mu ni bilo prizaneseno, ampak predvsem zaradi dvoma, ki je bil z enim samim namigom, navrženim med vrati, zasejan v njegovo dušo. Po naravi plemenit, je sicer še vedno poln dobronamernosti, tako da se trudi preseči srčno rano in se znova posvetiti borbi za svobodo, a kaj, ko izbira

med dobrim in zlom ni več tako enoznačna, kot se je zdela pred tem. Še več: s svojo sicer častivredno odločitvijo ne more več bistveno prispevati k zmagi, ki se nezadržno bliža, pač pa pogubi svoji najbližji, najdražji osebi, si umaže roke s krvjo in izgubi vse ideale.

Močno, že kar neprekosljivo orodje, ki ga imajo na razpolago zgodovinski in vojni romani, je v spretnem izigravanju perspektiv: bralec, ki pozna širši kontekst, ve veliko več od likov, iz prepada med ptičjo in žabjo perspektivo pa se da izvabiti izjemne učinke, vse seveda na temo slepote človeka in neodvrtljivosti usode. Ludwig, slep za strahotno zgrešenost ideologije, ki ji služi s tako srhljivo vdanostjo, Sonja, slepa za posledice svoje odločitve, Valentin, slep za zločinske potenciale partizanske borbe, ki se ji je zapisal enako strastno kot Ludwig nacizmu, so kot ustvarjeni, da drug drugega potegnejo v prepad (če slepec slepca vodi ...). Ob tem, da so v vojnem času človeške reakcije lahko predvidljive, posledice pa še zdaleč ne.

Ozračje vseprisotne tragedije (Jančar je, kot po navadi, mojster atmosfere) kot po čudežu nevtralizira cinizem zaključkov, ki se mirnodobskemu razumu ponujajo sami po sebi. Cinična bi lahko bila perverzna eleganca, s katero se prvi del romana prezrcali v drugega: Valentin, ki je preživel vse strahote gestapovskih zasliševalskih metod, se mora po vrnitvi v partizane soočiti z domala enako brutalnimi partizanskimi zasliševalskimi metodami. Cinična bi lahko bila zamenjava vlog: potem ko so matere in žene obsojencev vso vojno padale na kolena pred Ludwigom, se po vojni sam vrže pred svojo rešiteljico (ki, ironija na kvadrat, sama ne ve, da je ravno on dal ustreliti njenega moža, pomaga pa mu z istim usmiljenjem, s kakršnim je prej oskrbovala ranjene partizane). Cinično bi lahko bilo vrtoglavo stopnjevanje, s katerim se dopolnjuje Sonjina usoda (enkrat prostitutka, vedno prostitutka). Jančar sicer ne varčuje z ironijo (prva slutnja konca tretjega rajha se rodi ob izostali pošiljki žebeljev, strelski vod se po končanem šihlu mirno odpravi na malico, zasliševalca se ob dobrem štajerskem kosilu, na katerem ne manjka mesnih dobrot, pogovarjata o tem, da nikoli nista mogla gledati klanja živali, za nacistom, ki je ves dan podpisoval smrtne obsodbe, zvečer mama leta s palačinkami), vendar nikakor ne gre za kunderovski cinizem zgodovine. Tudi strankarsko obarvano moraliziranje o pomenu NOB je preveč enostransko, da bi lahko zajelo vse pomenske odtenke v tem romanu, tako kot tudi nikjer ni najti heroizma iz filmov. Namesto vsega tega najdemo poklon pretresljivemu pogumu, ki ga je marsikateri navaden človek očitno sposoben. Jančar ne opeva borbe za svobodo (ki se tako ali tako še prehitro sprevrže v lastno

nasprotje), vso čast pa izkaže herojstvu za zaprtimi vrati, najsi so to vrata lastne sobe ali vrata preiskovalnega zapora, in bolečim osebnim odločitvam daleč od žarometov uradnega zgodovinopisja. In to počne tako prepričljivo, da se bralec hočeš nočeš vpraša, kako bi se sam obnesel v kateri od vlog. V kateri koli.